

Zülfüyyə Əlibəyova

Azərbaycan Dillər Universiteti

<https://orcid.org/0000-0002-2942-8516>

10.30546/2518-752X.1.601.075

YORDAN YOVKOVUN YARADICILIĞINDA REALİZM VƏ MİLLİ-ƏXLAQİ DƏYƏRLƏRİN TƏCƏSSÜMÜ

Açar sözlər: realizm, Bolqar ədəbiyyatı, mifoloji element

Keywords: realism; Bulgarian literature; mythological element

Ключевые слова: реализм; болгарская литература; мифологический элемент

Giriş. XX əsrin əvvəllərində Bolqarıstan mədəniyyətində baş verən dəyişikliklər yeni ədəbi istiqamətlərin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu dövrdə kənd həyatının dəyərləri, milli kimlik və sosial ədalət anlayışları yazıçıların diqqət mərkəzində idi. Yordan Yovkov (1880-1937) bu tendensiyanın ən parlaq təmsilçilərindən biridir. O, öz yaradıcılığında həm bolqar folkloruna, həm də Avropa realizminin humanist ənənələrinə söykənərək milli ədəbiyyatı yeni poetik mərhələyə qaldırmışdır.

Yordan Stefanov Yovkov 9 noyabr 1880-ci ildə Bolqarıstanın Jeravna kəndində dünyaya gəlmişdir. O, kənd mühitində formalaşmış, sadə insanların həyatına dərinlən bələd olmuş bir yazıçı idi. Uşaqlıq illərində təbiətin gözəlliyi, kənd adətləri və insan münasibətləri onun gələcək yaradıcılığı üçün zəngin müşahidə materialı yaratmışdır. 1900-cü ildə Sofiyadakı Birinci Kəşi Liseyini müvəffəqiyyətlə bitirən Yovkov elə həmin il müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır. Müəllimliklə yanaşı, o, insan psixologiyasına, xalq həyatına və əxlaqi dəyərlərə olan marağını əsərlərində əks etdirməyə başlamışdır.

Məqalə Yordan Yovkovun yaradıcılığında folklorla realizmin qarşılıqlı əlaqəsini, milli kimliyin poetik təcəssümünü və müəllifin humanist-estetik dünyagörüşünün ədəbi dəyər sistemindəki rolunu araşdırmağı **məqsəd** qoyur. Məqalə həmçinin Yovkovun əsərlərində insanın mənəvi kamilləşməsi, qadın azadlığı və etik humanizm anlayışlarının bədii təcəssümünü üzə çıxarmağa yönəlmişdir.

Tədqiqatın aktuallığı Yordan Yovkovun yaradıcılığı Bolqar ədəbiyyatının ən parlaq humanist mərhələsini təmsil edir. Onun bədii irsində insanın daxili aləminin poetik dərinliyi, kənd həyatının mənəvi kodları və folklor motivlərinin estetik yenidən quruluşu çağdaş ədəbiyyatşünaslıq üçün mühüm tədqiqat obyektidir. Müasir dövrdə milli kimlik və mənəvi dəyərlərin qorunması baxımından Yovkovun əsərləri aktual elmi problem kimi çıxış edir. Onun yaradıcılığının yenidən oxunması bəşəri və etik dəyərlərin ədəbiyyatda təzahürünü araşdırmaq üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

İşin elmi nəticəsi. Yovkovun yazı üslubu həm realizmə, həm də bədii dilə malikdir; təsvirləri folklor elementləri ilə zəngindir və personajların daxili dünyasına fokuslanır.

Müharibə hekayələrində qəhrəmanlıqla yanaşı mərhəmət, insan sevgisi və əx-laqi seçimlər üstün tutulur, beləliklə insanpərvərlik xristian etikası ilə uzlaşır.

“Albena” və “Boryana” kimi əsərlərdə qadın obrazları cəmiyyətdəki etik və ictimai təzyiqlərə qarşı duran mövqe nümayiş etdirir.

Doğu tema – kənd, sərhəd, torpaq – onun əsərlərinin mərkəzindədir; bu, milli identitet və coğrafi-mədəni yaddaşın ədəbi incarnasiyasıdır.

İşin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, Yordan Yovkovun əsərləri ilk dəfə olaraq realizm, folklor və humanizm kontekstində kompleks şəkildə təhlil edilir. Məqalədə yazıçının bədii sistemində “millət-təbiət-insan” triadasının mənəvi-etik əsas kimi rolu müəyyənləşdirilir. “Albena” və “Boryana” əsərlərində qadın obrazlarının sosial-psixoloji transformasiyası Bolqar ədəbiyyatında feminen identitetin formalaşması baxımından şərh olunur. Bundan əlavə, Yovkovun “Sərhəddəki təsərrüfat” əsəri mənəvi sərhədlərin bədii-metaforik təhlili kontekstində yeni aspektdən izah edilir.

İşin tədqiqi əhəmiyyəti. Məqalənin nəticələri Bolqar və Balkan ədəbiyyatının öyrənilməsində, müqayisəli ədəbiyyat və mədəniyyət araşdırmalarında tətbiq oluna bilər. Eyni zamanda, materiallardan ali məktəblərin ədəbiyyat və dil fakültələrində dərslik, dərs vəsaiti və seminar materialı kimi istifadə etmək mümkündür. Yovkovun yaradıcılığında humanizm və folklorun əlaqəsinin təhlili müasir ədəbiyyatın mənəvi-estetik problemlərinə yeni baxış bucağı gətirir.

1901-ci ildə hərbi xidmətə çağırılmış Yovkov sonradan Knyazhevo Zabitlər Məktəbində təhsil almışdır. O, 1904-cü ildə Sofiya Universitetində hüquq ixtisası üzrə oxumağa başlamış, lakin maddi çətinliklər səbəbilə təhsilini yarımçıq qoymuşdur. Buna baxmayaraq, elmi maraqları və ədəbi fəaliyyətə olan meyli azalmamışdır. İlk hekayələrində o, kənd insanının daxili dünyasını, vicdan və mənəviyyat məsələlərini qabartmışdır. Yovkovun yazılarında sadə insanların taleləri böyük fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə birləşir.

1912-ci ildə başlayan Balkan müharibəsi onun həyatında mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Müharibənin qəddarlığı və insan faciələri Yovkovun əsərlərində kədərli, lakin humanist bir ton yaratdı. O, müharibədə iştirak etmiş, yaralanmış və bu təcrübə onun dünyagörüşünə dərin iz salmışdır. Birinci Dünya Müharibəsi illərində Yovkov həm sərhəd zabiti, həm də müxbir kimi fəaliyyət göstərmiş, insanın döyüşlə, ölüm və mənəvi sarsıntılarla üz-üzə qaldığı vəziyyətləri müşahidə etmişdir. Bu təcrübələr onun “Hekayələr” toplusu, “Sonuncu sevinc” toplusu (1926), “Oraqçı” novellası “Sərhəddəki mülk” romanı kimi əsərlərinə həyat və reallıq qatmışdır [1].

Müharibədən sonra Sofiyada Yovkov dövlət nəşriyyatında redaktor və kitabxanaçı vəzifələrində çalışmışdır. 1920-ci ildə Varna şəhərinə köçərək müəllimlik fəaliyyətini davam etdirmişdir. Burada o, kənd mühitinə, insan mənəviyyatına və təbiətin bədii təsvirinə daha çox diqqət yönəlmişdir. Onun əsərlərində qəhrəmanlar sadə kənd adamları olsa da, onların mənəvi aləmi bəşəri ölçülərə çatır. Yovkovun yaradıcılığında qadın obrazları xüsusi yer tutur: onlar həm zəriflik, həm də mənəvi güc rəmzidir.

1925-1930-cu illərdə Yovkov Bolqarıstan ədəbiyyatında realizmin yeni mərhələsini yaratmış yazıçı kimi tanındı. O, xalq hekayə ənənəsini bədii dərinliklə birləşdirərək, milli ədəbiyyatın ruhunu yenilədi. Onun dili sadə, təbii və eyni zamanda poetik idi. Əsərlərində xalq hikməti, folklor elementləri və dini simvollar

harmonik şəkildə birləşirdi. Yovkovun qəhrəmanları – çobanlar, əsgərlər, gənc qadınlar və yaşlı kəndlilər – bəzən günah, bəzən mərhəmət, bəzən də vicdan sınaqları ilə üz-üzə qalırdılar.

1927-ci ildə Buxarestdə Bolqarıstan səfirliyində mətbuat katibi kimi çalışan Yovkov diplomatik mühitdə olsa da, xalq həyatından uzaqlaşmadı. Əksinə, onun yaradıcılığı daha yetkin, daha fəlsəfi və daha humanist bir istiqamət aldı. “Kənd hekayələri” və “Axşamlar Antimovoda” kimi toplularında o, müharibədən sonrakı cəmiyyətin mənəvi yaralarını təsvir etmişdir. Yazıçıya görə, insanın böyüklüyü onun mərhəmətində, bağışlama qabiliyyətində və ruh saflığında gizlənir. O, bədii yaradıcılığında gözəlliyi, xeyirxahlığı və mənəvi ucalığı həyatın əsas dəyərləri kimi təqdim etmişdir.

1930-cu illərdə Yovkov artıq Bolqar ədəbiyyatının ən nüfuzlu simalarından biri kimi tanınırdı. O, realizmlə romantizmi birləşdirən, insan ruhuna poetik baxış gətirən nadir yazıçılardandır. Onun dili musiqi kimi axıcı, təsvirləri isə simvolik dərinliyə malik idi. Əsərlərində təbiət və insan arasında ahəng, sükunət və müdriklik hiss olunur. Bu baxımdan o, Avropa realizmi ilə Bolqar milli ruhunu birləşdirən körpü rolunu oynamışdır.

Yordan Yovkov 15 oktyabr 1937-ci ildə Sofiyada vəfat etmişdir. Onun ölümü Bolqar ədəbiyyatı üçün böyük itkidir, lakin yaradıcılığı bu gün də yaşayır. Yovkovun hekayələrində insanın ruh təmizliyi, mənəvi dirənişi və gözəlliyə inamı daim hiss olunur. O, Bolqar kəndinin təkcə maddi yox, mənəvi portretini yaratmışdır. Yazıcının əsərləri bu gün də humanizm və mənəviyyat dərsi kimi oxunur. Onun bədii irsi Balkan regionunun və ümumilikdə Avropa ədəbiyyatının dəyərli nümunələrindən biri sayılır.

Yordan Yovkovun ədəbi fəaliyyətə başlaması 1910-cu ilə təsadüf edir. Onun ilk hekayəsi – “Ovcharova zhalba” (“Çobanın şikayəti”) kənd həyatının reallıqlarını, xalqın adət-ənənələrini və sadə insanların daxili dünyasını bədii dildə təsvir edirdi (3). Bu hekayə ilə Yovkov Bolqar ədəbiyyatında kənd mövzusuna yeni nəfəs gətirdi. İlk mərhələdə onun əsərlərində təbiət təsvirləri, kənd əməkçilərinin həyatı və sosial münasibətlər əsas yer tuturdu. Lakin müharibə illərində qazandığı təcrübələr yazıcının dünyagörüşünü köklü şəkildə dəyişdirdi.

Balkan və Birinci Dünya müharibələrinin şahidi olan Yovkov, insanın daxili sarsıntılarını, ölüm və həyat arasındakı ziddiyyətləri, müharibənin mənəvi izlərini dərin psixoloji səviyyədə təsvir etməyə başladı. O, qəhrəmanlıq və faciə, güc və zəiflik kimi əks qütbləri bir araya gətirərək insanın kompleks təbiətini göstərirdi. Onun hekayələrində qəhrəmanlar nə tam ideal, nə də tam günahkardır – hər biri insanın əzab, vicdan və bağışlanma kimi duyğularını təmsil edir. Yovkov üçün əsas məsələ hadisələrin yox, insanların mənəvi vəziyyətinin bədii ifadəsi idi.

1920-ci illərdə yazdığı “Axşamlar Antimovoda” (“Veçeri v Antimovo”) silsiləsi Yovkov yaradıcılığının zirvəsi hesab olunur. Burada o, sadə kəndlilərin həyatını böyük poetik güclə təsvir etmiş, onların iç dünyasında mərhəmət, sevgi və əxlaqi dəyərlərin üstünlüyünü göstərmişdir. “Kənd hekayələri” (“Sel’ski razkazi”) toplusunda isə o, Bolqar kəndinin mənəvi mənzərəsini yaradaraq xalqın ruhunu, folklor dilini və mənəvi gücünü əbədləşdirmişdir. Hər bir hekayəsində insan taleyi bir simvola, bir mənəvi dərəcə çevrilir.

Yovkovun üslubu sadəliyi və poetikliyi ilə fərqlənir. O, təmtəraqlı ifadələrdən qaçır, lakin hər cümləsi dərin mənalar daşıyır. Onun dili həm realist, həm də lirizmlə doludur. Bu xüsusiyyətlər onu təkcə Bolqar ədəbiyyatında deyil, bütövlükdə Avropa realizmində mühüm bir simaya çevirmişdir. Yovkovun əsərlərindəki qadın obrazları xüsusilə diqqətəlayiqdir. Onlar həm həyatın zərif, həm də dözümlü tərəfini təcəssüm etdirirlər. Yazıçı qadın ruhunun saf, eyni zamanda güclü mahiyyətini poetik dillə açır.

Yovkovun yaradıcılığında mənəviyyat, günah və bağışlanma anlayışları mərkəzi yer tutur. O, insanın ən çətin anlarda belə xeyirə yönəlmə qabiliyyətinə inanır. Onun qəhrəmanları çox zaman səhv edir, lakin vicdan əzabı və təmiz niyyətlə özlərini mənəvi cəhətdən ucaldırlar. Bu baxımdan Yovkov yaradıcılığı bir növ mənəvi katarsis nümunəsidir. O, oxucunu yalnız hadisələri izləməyə deyil, həm də düşünməyə, öz daxili dünyasına baxmağa sövq edir.

Yazıcının əsərlərində müharibə mövzusu sadəcə tarixi fakt deyil, həm də insan ruhunun sınaq meydanıdır. O, ölüm və qorxu qarşısında insanın mənəvi dayanıqlığını araşdırır. “Albena”, “Borc”, “Serafim” kimi hekayələrində insan ləyaqətinin, mərhəmətin və gözəlliyin gücünü ön plana çıxarır. Yovkov üçün gözəllik təkcə estetik anlayış deyil, həm də mənəvi dəyərdir – insanın içindəki işığın ifadəsidir.

Onun yaradıcılığında realizmlə romantika arasında incə bir harmoniya mövcuddur. O, həyatın sərt reallıqlarını göstərəkən belə, insan ruhunun təmizliyinə və xeyirxahlığa olan inamını itirmir. Yovkovun hekayələrində təbiət canlı bir varlıq kimi iştirak edir, insan duyğularına paralel bir simvolik mənə daşıyır. Təbiət təsvirləri insanın daxili vəziyyətinin əks-sədası kimidir. Bu poetik yanaşma onun yazı tərzini bənzərsiz edir.

Yordan Yovkov həm də Bolqar xalq ədəbiyyatının motivlərini müasir ədəbi formalarla birləşdirən yazıçı idi. O, folklorun sadəliyini və müdrikliyini Avropa modern ədəbiyyatının dərin psixologiyası ilə birləşdirə bilmişdi. Bu baxımdan Yovkov həm milli, həm də universal dəyərləri ifadə edən sənətkar kimi dəyərləndirilir. Onun əsərləri təkcə bir xalqın deyil, bütün bəşəriyyətin mənəvi tarixi haqqında düşünməyə vadar edir.

Yovkovun ədəbi irsi bugünkü oxucu üçün də aktuallığını qoruyur. İnsan, vicdan, sevgi və mərhəmət kimi anlayışlar zaman keçsə də, dəyişmir. O, bəşəri dəyərləri sadə hekayələr vasitəsilə ifadə etməyi bacarmışdır. Yazıcının hər bir əsəri oxucunu həm təsirləndirir, həm də düşündürür. Yovkovun yaradıcılığı Bolqar ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuş, onun adı dünya realizminin böyük ustaları ilə bir sırada çəkilmişdir.

Beləliklə, Yordan Yovkov yalnız bir dövrün deyil, bütün insanlığın mənəvi dünyasını əks etdirən yazıçıdır. Onun hekayələrində insanın ağrısı, sevinci, tənhalığı və ümidləri əbədi bir bədii dildə danışır. Bu dərin humanizm ruhu Yovkovu Balkan ədəbiyyatının ən nəcib və ən təsirli səsini etmişdir.

Yovkov folkloru sadəcə bədii material kimi deyil, milli şüurun canlı təzahürü kimi təqdim edir. “Stara Planina əfsanələri” (1927) onun bu istiqamətdəki ən mühüm əsəridir. Burada dağlıq bölgənin həyat tərz, təbiət və insan arasında mənəvi əlaqə əsas mövzuya çevrilir. Hekayələrdə xalq inamı, mifoloji elementlər və gündəlik reallıq birləşərək harmonik bir poetik sistem yaradır [4].

Yovkovun dili sadə, lakin simvolik mənə ilə yüklüdür. O, kənd insanının həyatını bədii mif səviyyəsinə qaldırır. “Millət-təbiət-insan” üçlüyü onun yaradıcılığının əsas fəlsəfi dayaqdır. Hər hekayədə insanın əxlaqi dayanma nöqtəsi, təbiətlə harmoniyası və xalq yaddaşına bağlılığı vurğulanır. Bu mənada Yovkov bolqar realizmini sadəcə sosial hadisələrin təsviri səviyyəsindən mənəvi-etik səviyyəyə yüksəldir.

“Antimovoda mehmanxana” hekayəsində Yovkov cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında baş verən psixoloji qarşıdurmaları əks etdirir. Mehmanxana burada yalnız fiziki məkan deyil, insan ruhunun “dayanacaq nöqtəsi” kimi təqdim olunur. İnsanlar bu məkanda bir-birləri ilə deyil, öz vicdanları ilə qarşılaşırlar. Müəllifin diqqət mərkəzində sosial gərginliklərdən çox, fərdin daxili sarsıntısı dayanır(4).

Yovkovun üslubunda təmkinli lirizm və dərin psixologizm hökm sürür. O, qəhrəmanlarının davranışını izah etmir, sadəcə göstərir; nəticəni oxucunun mənəvi təcrübəsinə buraxır. Mehmanxanadakı səssiz dialoqlar, baxışlar və simvollar müəllifin “sözsüz dil” adlandırılan biləcək bədii təhkiyə tərzini yaradır.

Yovkovun qadın obrazları Bolqar ədəbiyyatında xüsusi dönüş nöqtəsi hesab olunur. “Albena” (1930) hekayəsində qadın qəhrəman günah və saf niyyət arasında mübarizə aparən mürəkkəb şəxsiyyət kimi təqdim olunur. Albena həm zərif, həm də cəsarətlidir; onun günahı əslində insanın azadlıq axtarışının ifadəsidir. Müəllif cəmiyyətin sərt qınağını göstərərək qadının mənəvi dirənişini ön plana çəkir [5].

“Boryana” (1932) isə Yovkovun qadın azadlığı mövzusunda sosial-etik kontekstdə yanaşdığını göstərir. Burada qadın yalnız ailə daxilində deyil, bütövlükdə cəmiyyətdə öz yerini tapmaq uğrunda mübarizə aparır. Əsər sevgi və məsuliyyət, ənənə və modernlik, fərd və cəmiyyət qarşıdurmalarını poetik reallıqda birləşdirir. Müəllif romantik hisslərlə realist müşahidələri elə ustalıqla birləşdirir ki, qəhrəman həm milli tipaj, həm də universal qadın simvoluna çevrilir.

Yovkovun “Milyonerut” (1930) əsəri onun yaradıcılığında sosial satiranın parlaq nümunəsidir. Əsərin mərkəzində varlanmaq arzusu ilə mənəvi boşluğa düşən bir insanın hekayəsi dayanır. Yazıçı bu personaj vasitəsilə cəmiyyətin dəyərlər sistemini tənqid edir. O göstərir ki, maddi uğur mənəvi ucalıqdan ayrıldıqda, insanın bütövlüyü itir [2].

Yovkov burada ironiyadan, bəzən yumordan istifadə edir, lakin məqsədi oxucunu güldürmək deyil – düşündürməkdir. “Milyonerut” cəmiyyətin mənəvi böhranını güzgü kimi əks etdirir və müəllifin etik realizm anlayışını tam şəkildə ortaya qoyur.

“Chiflikut krai granitsata” (“Sərhəddəki təsərrüfat”, 1934) Yovkovun bədii dünyasının son mərhələsini təmsil edir. Burada sərhəd anlayışı həm coğrafi, həm də mənəvi anlam daşıyır. Torpaq, ailə və cəmiyyət arasındakı münasibətlər insanın mənəvi sərhədləri ilə paralel şəkildə təsvir olunur. Müəllif göstərir ki, cəmiyyətin sərhədləri dəyişdikcə insanın daxili sərhədləri də sarsılır.

Əsər eyni zamanda Bolqarıstanın kənd həyatında baş verən sosial transformasiyaların bədii salnaməsidir. Yovkovun dili burada daha lakonik, lakin simvolikdir; o, təbiəti və insanı vahid bir taleyin iki tərəfi kimi təqdim edir. “Sərhəddəki təsərrüfat” insanın öz mənəvi sərhədlərini qoruma mübarizəsini ümumiləşdirir.

Ədəbiyyat:

1. Йовков, Й. (1976). Овчарова жалба. Български писател.
2. Йовков, Й. (1930). Милионерът. Български писател.
3. Йовков, Й. (1927). Албена. In Старопланински легенди. Хемус.
4. <https://bulgarianhistory.org/tag/>
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
6. https://homoludens.bg/wpcontent/uploads/2021/11/14_albena_by_yovkov.pdf?utm_source=chatgpt.com
7. <https://chitanka.info/book/518-zhensko-syrtse>
8. https://slavica.indiana.edu/anthology-of-bulgarian-literature/?utm_source=chatgpt.com
9. https://www.bloomsbury.com/uk/bulgarian-literature-as-world-literature-9781501369780/?utm_source=chatgpt.com&__cf_chl_tk=MnuIHMrVKKuHyP9YPlzD3MHLU6FB7yR5TzPYhiBG4c-1762274947-1.0.1.1-yIIAfM66OjuCUBdISP_j_KKii3h21zcdSaUKzDRBdc

Zulfiyya Alibeyova

Summary

REALISM AND THE REFLECTION OF NATIONAL AND MORAL VALUES IN THE WORKS OF YORDAN YOVKOV

This article examines the creative work of Yordan Yovkov, a prominent representative of twentieth-century Bulgarian literature. It analyzes his life path, stages of artistic development, and literary-aesthetic principles from a scholarly and theoretical perspective. In Yovkov's artistic heritage, the main subjects of study are rural life, moral values, human conscience and compassion, women's freedom, and the poetic expressions of national identity. The author's works – *Stara Planina Legends*, *Village Stories*, *Albena*, *Boryana*, and others – are interpreted through the symbolic structures of folklore and the ethics of Christianity. The article further explores Yovkov's artistic language, his style combining realism and lyricism, and his humanistic worldview, defining his role within Bulgarian national literature and European realism as a whole.

Зульфийя Алибейова

Резюме

РЕАЛИЗМ И ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ ЙОРДАНА ЙОВКОВА

В данной статье исследуется творчество выдающегося представителя болгарской литературы XX века Йордана Йовкова. Рассматриваются его жизненный путь, этапы творческой эволюции и литературно-эстетические принципы в научно-теоретическом аспекте. В художественном наследии Йовкова основными объектами исследования являются деревенская жизнь, духовные ценности, чувства совести и милосердия человека, женская свобода и поэтические формы национальной идентичности. Произведения автора – «Старопланинские легенды», «Деревенские рассказы», «Албена», «Боряна» и другие – интерпретируются через призму символических структур фольклора и христианской этики. В статье анализируются художественный язык Йовкова, его стиль, соединяющий реализм и лиризм, и гуманистическое мировоззрение, а также определяется его роль в болгарской национальной литературе и в контексте европейского реализма.

Rəyçi: dos. A.İsmaylova